

УДК 347.782/.787:341.9]:341.384:341.63

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.40>

АРБІТРАЖ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Криволапов Б.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного приватного права

Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-5933-7850

Криволапов Б.М. Арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері мистецтва та культурних цінностей.

Арбітраж дедалі частіше розглядається як ефективний інструмент вирішення спорів, предметом яких є твори мистецтва та інші культурні цінності. Актуальність дослідження зумовлена тим, що традиційні судові провадження у цій сфері відзначаються значною тривалістю, складністю та високими витратами, що нерідко перешкоджає своєчасному захисту прав власників та інституцій. Практика розгляду справ щодо реституції та права власності на культурні об'єкти, включно з спорами, пов'язаними з втратами періоду Другої світової війни, підтверджує необхідність пошуку більш гнучких і спеціалізованих механізмів, здатних враховувати історичний та етичний контекст.

Метою статті є виявлення особливостей арбітражного розгляду спорів цієї категорії та оцінка його переваг і недоліків у порівнянні з традиційним судовим процесом. У роботі враховано доктринальні підходи, наукові позиції та концепції, а також міжнародно-правові та європейські акти, що передбачають можливість застосування арбітражних процедур за умови згоди сторін. Серед ключових переваг арбітражу виокремлюються процесуальна гнучкість, конфіденційність, можливість призначення арбітрів із фаховими знаннями у сфері мистецтва, а також транскордонне визнання й виконання рішень відповідно до положень Нью-Йоркської конвенції 1958 року. На прикладі справи *Maria Altmann v. Republic of Austria* показано, що арбітраж здатний забезпечити більш оперативне та ефективне вирішення спору порівняно з багаторічними судовими процесами. Водночас існують проблемні аспекти: необхідність взаємної згоди сторін, відсутність гарантії істотного скорочення витрат, а також ризик обмеженої апеляційної перевірки рішень. Окремий розділ присвячено діяльності спеціалізованих арбітражних інститутів, зокрема Арбітражного суду у сфері мистецтва (CAfA) та Арбітражної палати Венеції, яка розробила спеціальний регламент для вирішення спорів у сфері мистецтва.

Зроблено висновок, що формування таких інституцій відображає загальну тенденцію створення більш професійних і ефективних механізмів врегулювання спорів у сфері мистецтва й культурної спадщини, забезпечуючи баланс між інтересами сторін та захистом суспільно значущих культурних цінностей.

Ключові слова: арбітраж у сфері мистецтва, культурні цінності, альтернативне вирішення спорів, реституція творів мистецтва.

Kryvolapov B.M. Arbitration as an alternative method of dispute resolution in the field of art and cultural property.

Arbitration is increasingly recognized as an effective mechanism for resolving disputes involving works of art and other cultural assets. The relevance of this research stems from the fact that traditional litigation in this area is often lengthy, complex, and financially burdensome, which in many cases prevents timely protection of the rights of owners, museums, and cultural institutions. Numerous cases concerning restitution and ownership of cultural property, including disputes related to losses during the Second World War, demonstrate the urgent need for more flexible and specialized procedures capable of addressing historical, ethical, and transnational dimensions.

The purpose of this article is to identify the specific features of arbitration in art-related disputes and to analyze its advantages and disadvantages compared to conventional court proceedings. The discussion takes into account doctrinal approaches, scholarly opinions, and conceptual frameworks, as well as international and European legal instruments that allow arbitration procedures when parties consent. Among the key advantages of arbitration are procedural flexibility, confidentiality, the possibility of appointing arbitrators with expertise in art law, and the cross-border recognition and enforcement of arbitral awards under the 1958 New York Convention. The case of *Maria Altmann v. Republic of Austria*

illustrates that arbitration can, in certain circumstances, provide a more efficient and timely resolution than protracted litigation. Nevertheless, problematic aspects remain, such as the requirement of mutual consent, the absence of guaranteed reduction in costs or duration, and limited opportunities for appeal. A separate section is devoted to the activities of specialized arbitration institutions, notably the Court of Arbitration for Art (CAfA) and the Venice Chamber of Arbitration, which has adopted a specific set of rules for art-related disputes. In conclusion, the establishment of such institutions reflects a broader trend in the creation of more professional and effective mechanisms for resolving disputes in the field of art and cultural heritage, ensuring both the protection of private interests and the safeguarding of cultural objects of universal significance.

Key words: art arbitration, cultural property, alternative dispute resolution, restitution of artworks.

Постановка проблеми. У сучасних умовах альтернативні способи вирішення спорів, предметом яких є твори мистецтва, набувають особливої актуальності. Відомо, що такі спори часто відзначаються значною складністю й можуть тривати протягом багатьох років, а іноді й десятиліть. Наприклад, суперечка щодо картини Егона Шіле «Портрет Валлі», конфіскованої нацистами й згодом включеної до колекції Музею Леопольда (Відень), тривала дванадцять років (1997–2010) [15]. Судова справа *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation*, що стосувалася вимоги про повернення нащадкам сім'ї, яка постраждала від нацистських переслідувань, картини Каміля Пісарро, що перебувала в іспанській державній колекції, тривала шістьнадцять років (2006–2022) [4]. Рекордною за тривалістю стала справа *Plough*, пов'язана з підrobкою та продажем творів живопису, яка тривала близько ста років (1918–2018) [1]. Слід також зазначити, що справи цієї категорії, як правило, супроводжуються численними експертизами – мистецтвознавчими та технологічними – і потребують від суддів високого рівня професійної компетентності у сфері мистецтва. Усе це свідчить про те, що альтернативні методи вирішення спорів, предметом яких є культурні цінності, формують актуальний напрям наукових досліджень і потребують подальшого теоретичного осмислення та практичного опрацювання.

Мета цього дослідження полягає в аналізі специфіки арбітражного розгляду спорів, пов'язаних із культурними цінностями, а також у систематизації й оцінці його основних переваг і обмежень.

Стан опрацювання проблематики. Теоретико-методологічні засади цієї статті ґрунтуються на працях провідних науковців, зокрема Евелін Кампфенс [3], Теодора Ченга [5], Марії Беатріс Делі [6], Нормана Палмера [9], Марка-Андре Ренольда [12], Ібрагіма Такавута [13], а також інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Звернення до арбітражу як способу вирішення спорів, що стосуються культурних цінностей, має тривалу історію та концептуальне підґрунтя. У міжнародному праві ця ідея знайшла своє відображення, зокрема, у Конвенції УНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності 1995 року. Відповідно до частини другої статті 8 зазначеного документа, сторони спору наділені правом самостійно визначати юрисдикцію для його розгляду, включно з можливістю передати справу на вирішення суду, іншого компетентного органу чи арбітражу [14]. Варто зазначити, що аналогічний підхід закріплений у праві Європейського Союзу. Зокрема, Директива 2014/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 травня 2014 року, яка регулює питання повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 1024/2012, містить положення щодо можливості застосування арбітражних процедур. У частині шостій статті 5 цієї Директиви передбачено, що компетентні органи держави-члена, до якої подано запит, можуть насамперед сприяти використанню арбітражу відповідно до національного законодавства цієї держави-члена [8]. При цьому обов'язковою умовою є надання офіційної згоди як державою-членом, що подає запит, так і володільцем або утримувачем відповідних культурних цінностей [8]. Така тенденція закріплення арбітражних процедур у міжнародних та європейських правових актах свідчить про прагнення міжнародної спільноти та Європейського Союзу забезпечити гнучкі та ефективні механізми захисту та врегулювання спорів у сфері охорони культурних цінностей.

Аналізуючи переваги арбітражного розгляду в контексті вирішення спорів, дослідники підкреслюють, що арбітраж, поряд із іншими альтернативними способами врегулювання спорів, характеризується високим ступенем процесуальної гнучкості. У деяких випадках арбітраж забезпечує оперативний розгляд справ порівняно з державним судочинством і часто виявляється доцільнішим [6, с. 139]. Інші автори звертають увагу на важливість конфіденційності арбітражного процесу. Це може сприяти захисту самих творів мистецтва, репутація та цінність яких можуть зазнати втрат унаслідок публічності судового процесу [5, с. 131]. Професор Марія Делі вважає, що можливість призначення арбітрів, які мають не лише юридичну кваліфікацію, а й спеціальні знання у сфері

мистецтва, є суттєвою перевагою та сприяє професійному й комплексному розгляду спорів, що доволі рідко трапляється в судах загальної юрисдикції [6, с. 129]. У деяких наукових працях наводяться статистичні дані, за якими у справах, пов'язаних із реституцією культурних цінностей, втрачених під час Голокосту, з-поміж понад двох десятків об'єктів, повернутих у світ, лише незначна частина була реституційована на підставі судових рішень. У більшості випадків реституція здійснювалася шляхом домовленостей сторін або односторонніх рішень компетентних установ [9, с. 360]. Відомий дослідник у цій галузі Евелін Кампфенс зазначає, що такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО та ICOM, визнають доцільним використовувати альтернативні процедури вирішення спорів під час розгляду позовів щодо реституції культурних цінностей [3, с. 79]. Професор Делі звертає увагу на те, що арбітражний суд займає нейтральнішу позицію порівняно з національним судом у розгляді державних позовів, що, у свою чергу, дозволяє об'єктивніше оцінювати питання суверенітету та національної культурної політики [6, с. 140].

Нарешті, однією з ключових переваг арбітражного розгляду є той факт, що арбітражні рішення мають механізм транскордонного визнання та виконання на основі Конвенції ООН про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року (Нью-Йоркська конвенція).

Показовим прикладом у цьому контексті є справа *Maria Altmann v. Republic of Austria*, присвячена питанням реституції конфіскованих нацистами творів мистецтва. Суперечка стосувалася кількох робіт Густава Клімта, зокрема відомого портрета «Золота Адель», які були конфісковані у 1938 році у Фердинанда Блох-Бауера, єврейського родича позивачки Марії Альтманн. Після закінчення Другої світової війни ці роботи потрапили до колекції австрійської галереї Бельведер, яка заявила про законні підстави для набуття права власності на них, посилаючись на заповідальне розпорядження. Марія Альтманн, натомість, стверджувала, що заповіт було укладено під примусом, і у 2000 році порушила справу в окружному суді США Центрального округу Каліфорнії, попри те, що спірне майно знаходилося в Австрії, а фактичні обставини справи були довоєнними. Спочатку позов було подано до американських судів проти Австрійської Республіки та Австрійської національної галереї, однак згодом сторони погодилися припинити судовий процес і передати спір до арбітражу в Австрії. За результатами арбітражного розгляду у 2006 році було ухвалено рішення про повернення п'яти картин Клімта, конфіскованих нацистами у Фердинанда Блох-Бауера, його племінниці Марії Альтманн як єдиній законній спадкоємиці [7]. Ця справа наочно засвідчує, що у цьому випадку арбітражне провадження продемонструвало більшу ефективність та результативність порівняно із затяжним судовим розглядом.

Незважаючи на низку переваг, які надає арбітраж у спорах щодо культурних цінностей, у науковій літературі також звертається увага на певні проблеми, що можуть виникати у застосуванні цього способу розгляду спорів. Так, професор Ренольд зазначає можливість ситуації, коли одна зі сторін не погоджується на арбітражне провадження, внаслідок чого єдиним способом вирішення конфлікту лишається звернення до судів загальної юрисдикції [12]. Крім того, цей автор наголошує, що арбітраж не завжди є менш витратним та ефективнішим порівняно з традиційним судовим розглядом [12].

Проте порівнюючи переваги арбітражного розгляду щодо спорів про культурні цінності з виявленими недоліками, можна зробити висновок, що загалом домінують його позитивні характеристики. Це, у свою чергу, засвідчує значний потенціал арбітражу як перспективного методу вирішення спорів у цій сфері.

Постійне зростання інтересу до арбітражу як альтернативного механізму вирішення спорів, пов'язаних із культурними цінностями, призвело до формування спеціалізованих арбітражних установ для відповідної категорії справ. Однією з таких інституцій є заснований у 2018 році Мистецький третейський суд CAfA. Ця організація діє як спеціалізований арбітражно-медіаційний центр, спрямований на надання кваліфікованої, конфіденційної та ефективною альтернативи державним судовим процедурам у вирішенні спорів у сфері мистецтва. Особливістю діяльності CAfA є формування складу арбітрів та медіаторів зі спеціалістів із глибокими знаннями та практичним досвідом у сфері мистецтва й мистецького права, що сприяє прийняттю зважених та професійно обґрунтованих рішень [2]. При розгляді спорів щодо автентичності та походження творів мистецтва арбітражний суд має право залучати незалежних експертів, призначених арбітражним складом, що забезпечує об'єктивність процедури та мінімізує ймовірність конфлікту інтересів. Серед суттєвих переваг процедур CAfA — високий рівень конфіденційності, що є принципово важливим для учасників арт-ринку, зацікавлених у запобіганні розголосу конфліктів. Крім того, арбітражне провадження в межах цього інституту вирізняється відносно короткими строками: середня тривалість процедури — близько дев'яти місяців, а регламентом передбачені прискорені механізми розгляду справ, які потребують оперативного вирішення [2].

Створення цього спеціалізованого арбітражного інституту дістало позитивну оцінку як у науковому середовищі, так і серед юристів-практиків. Низка дослідників вважає, що функціонування

такого органу сприятиме розширенню використання арбітражу у вирішенні спорів, пов'язаних із творами мистецтва [13, с. 698]. Інші експерти зазначають, що CAfA має значні переваги з огляду на специфіку конфліктів у сфері мистецтва та культурної спадщини [10]. Також наголошується, що чітко виражена спеціалізація CAfA відіграє важливу роль у формуванні та зміцненні довіри з боку учасників арт-ринку [10]. На думку професора Делі, цей арбітражний суд має значний потенціал, оскільки поєднує обов'язковість і остаточність рішення, які відсутні в медіації, з високим рівнем експертності, конфіденційності та процесуальної гнучкості, що, на відміну від судового розгляду, перетворює його на оптимальний компромісний механізм вирішення спорів [6, с. 146].

Знаковою подією стало також створення у 2021 році спеціалізованої секції з права мистецтва Арбітражної палати Венеції та оприлюднення спеціального Арбітражного регламенту у сфері мистецтва. Документ визначає порядок проведення арбітражних процедур у спорах у сфері мистецтва та культурної спадщини й відображає тенденцію до формування вузькоспеціалізованих інституційних механізмів вирішення спорів на арт-ринку [11]. Регламент охоплює всі види творчої діяльності, передбачає дотримання принципів змагальності та рівності сторін, детально описує процедуру ініціювання арбітражу, порядок комунікації та процесуальні строки, а також містить положення про конфіденційність, що має особливе значення для учасників мистецького ринку [11]. У підсумку документ поєднує класичні принципи арбітражу з інноваційними елементами й є важливим етапом у розвитку міжнародної практики альтернативного вирішення спорів у сфері мистецтва та культурної спадщини.

Таким чином, поява спеціалізованих арбітражних інститутів у сфері мистецтва відображає загальну тенденцію розвитку міжнародного права — пошук гнучких і адаптованих до специфіки галузі механізмів вирішення спорів. Це свідчить про формування нової моделі правового механізму регулювання, яка поєднує інституційну стабільність із вузькою спеціалізацією та забезпечує баланс між ефективністю, професійністю й довірою учасників культурного ринку.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна сформулювати такі висновки:

- Спеціалізація арбітражних інституцій та арбітрів є ключовим чинником ефективності вирішення мистецьких спорів, оскільки дозволяє враховувати як правові, так і мистецтвознавчі аспекти, що рідко досягається в судах загальної юрисдикції.
- Знаковим етапом формування професійних та ефективних механізмів вирішення спорів, що виникають у сфері мистецтва та культури, є створення спеціалізованого Третейського суду в галузі мистецтва (CAfA), а також інших подібних інституцій.
- Формування спеціалізованих арбітражних інституцій у сфері мистецтва відображає загальну тенденцію, спрямовану на створення альтернативних, професійних та механізмів, що ґрунтуються на довірі, для вирішення складних транскордонних спорів у сфері культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bhutoria S., Ghaffari S., Motamedi A. Art Disputes and the Court of Arbitration for Art: Evolution or Revolution? – *American Review of International Arbitration* – Columbia Law School. URL: <https://aria.law.columbia.edu/art-disputes-and-the-court-of-arbitration-for-art-evolution-or-revolution/> (дата звернення: 06.01.2026).
2. CAfA - Court of Arbitration for Art. *Authentication in art*. URL: <https://authenticationinart.org/cafa/> (дата звернення: 07.01.2026).
3. Campfens E. Alternative Dispute Resolution in Restitution Claims and the Binding Expert Opinion Procedure of the Dutch Restitutions Committee. *Art, Cultural Heritage and the Market* / ed. by V. Vadi, H. E. G. S. Schneider. Berlin, Heidelberg, 2014. P. 61–91.
4. *Cassirer v. Thyssen-Bornemisza Collection Foundation*, No. 20-1566, 596 U.S. (U.S. Sup. Ct. Apr. 21, 2022). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/596/20-1566/> (дата звернення: 19.02.2026).
5. Cheng T.K. Resolution Alley Arbitration of Art and Cultural Heritage Disputes. *Entertainment, Arts and Sports Law Journal*. 2017. Vol. 28, iss. 3. P. 31–33. URL: <https://svamc.org/wp-content/uploads/Arbitration-of-Art-and-Cultural-Heritage-Disputes-NYSBA-EASL-Journal-1.pdf> (дата звернення: 01.03.2026).
6. Deli M. B., Proietti V. Art-related disputes and ADR methods. *Revista de Direito Internacional*. 2020. Vol. 17, no. 3. P.126-148 URL: <https://doi.org/10.5102/rdi.v17i3.7121> (дата звернення: 03.02.2026).
7. Maria V. Altmann, Francis Gutmann, Trevor Mantle, George Bentley, and Dr. Nelly Auersperg v. The Republic of Austria, Final Arbitral Award, 15 January 2006. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-maria-v-altmann-francis-gutmann-trevormantle-and-george-bentley-and-dr-nelly-auersperg-v-the-republic-of-austria-award-sunday15th-january-2006> (дата звернення: 04.02.2026).

8. On the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State and amending Regulation (EU) No 1024/2012 (Recast): Directive of the European Parliament and of the Council of 15.05.2014 no. 2014/60/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0060> (дата звернення: 04.02.2026).
9. Palmer N. Litigation: The Best Remedy? *Witnesses to History A Compendium of Documents and Writings on the Return of Cultural Objects* / ed. by L. V. Prott. Paris, 2009. P. 358–368.
10. Parsons J., Westgaver C. M. d. A New Arbitral Institution for the Art World: The Court of Arbitration for Art – Kluwer Arbitration Blog. URL: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2018/06/17/a-new-arbitral-institution-for-the-art-worldthe-court-of-arbitration-for-art/> (дата звернення: 29.01.2026).
11. Regolamento Arbitrati Arte: regolamento arbitrale. – Venezia : Camera Arbitrale di Venezia, 2021. URL: [http://www.camera-arbitrale-venezia.com/supporto/Regolamento Arbitrati_Arte_2021\(2\).pdf](http://www.camera-arbitrale-venezia.com/supporto/Regolamento Arbitrati_Arte_2021(2).pdf) (дата звернення: 29.01.2026).
12. Renold M.-A. Cross-border restitution claims of art looted in armed conflicts and wars and alternatives to court litigations. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556947/IPOL_STU\(2016\)556947_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556947/IPOL_STU(2016)556947_EN.pdf) (дата звернення: 04.02.2026).
13. Takavut İ. Sanat Eserlerine İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Milletlerarası Tahkim ve Sanat Tahkim Mahkemesi. *Public and Private International Law Bulletin*. 2021. Vol. 41, no. 2. P. 645–700. URL: <https://doi.org/10.26650/ppil.2021.41.2.960766> (дата звернення: 09.02.2026).
14. UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (1995). URL: <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/> (дата звернення: 29.01.2026).
15. United States v. Portrait of Wally, No. 1:1999cv09946, Document 386 (U.S. District Court for the Southern District of New York). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:1999cv09946/90277/3> (дата звернення: 29.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026